

Косяченко К. Е.,

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри цивільно-правових дисциплін
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

Кайсарова А. О.,

*здобувачка вищої освіти
Навчально-наукового інституту права та інноваційної освіти
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ*

ОХОРОНА СПАДКОВОГО МАЙНА ВИКОНАВЦЕМ ЗАПОВІТУ: АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ

PROTECTION OF INHERITED PROPERTY BY THE EXECUTOR OF THE WILL: CURRENT ISSUES

Статтю присвячено розгляду чинного законодавства, нотаріальної та судової практики та рекомендації, разом з науковою літературою щодо охорони спадкового майна виконавцем заповіту. Досліджено правове регулювання та практичне здійснення охорони спадкового майна належить до найбільш складних питань у нотаріальній діяльності. Розглянуто в даному дослідженні, що на момент відкриття спадщини, до прийняття її спадкоємцями, вона знаходиться в невизначеному стані, так як не має власника. Разом з тим, може виникнути необхідність охорони майна, утримання, догляду, вчинення інших фактичних чи юридичних дій для підтримання його в належному стані. Крім того, вжиття заходів щодо охорони спадкового майна передбачає охоронні дії, спрямовані на попередження розкрадання майна сторонніми особами, приховування майна з метою зменшення податку з доходів фізичних осіб при отриманні спадщини або з метою нанесення кредиторів шкоди, юридичного закріплення або упорядкування майнових прав та обов'язків спадкодавця; організацію охоронних заходів відносно спадкового майна, що знаходиться не за місцем відкриття спадщини.

Також в даній статті розглядається особливий спосіб охорони спадкового майна, а саме йде мова про управління спадковим майном. Особливість його обумовлюється саме об'єктом та полягає у обов'язковому поєднанні двох цілей – забезпечити збереження переданого до управління спадкового майна та отримати прибуток від управління таким майном.

До заходів щодо охорони спадкового майна відносяться будь-які заходи, що направлені на збереження цього майна в належному стані. Це не тільки складання опису спадкового майна, оцінка спадщини, повідомлення компетентних органів про наявність у складі спадщини майна з особливим правовим статусом, зберігання цього майна, а також виклик усіх осіб, що будуть залучені до спадкування.

Також акцентується увага на охороні спадкового майна. Триває охорона спадкового майна саме до моменту прийняття спадщини спадкоємцями, а у випадку якщо її не прийнято – до закінчення строку, саме такі умови установлені цивільним законодавством України.

Ключові слова: *спадок, заповіт, прийняття спадщини, спадкодавець, спадкоємець, спадкування, відкриття спадщини, спадкова маса, відказоодержувач, відкриття спадщини.*

The article is devoted to the review of current legislation, notarial and judicial practice and recommendations, together with the scientific literature on the protection of inherited property by the executor of the will. The legal regulation and practical implementation of the protection of inherited property is one of the most difficult issues in notarial activity. It is considered in this study that at the time of opening the inheritance, before its acceptance by the heirs, it is in an uncertain state, as it has no owner. In addition, taking measures to protect inherited property includes protective measures aimed at preventing theft of property by third parties, concealment of property in order to reduce personal income tax on inheritance or to harm the creditor, legal consolidation or regulation of property rights and obligations. Languages of the testator; organization of protective measures against hereditary property that is not located at the place of discovery of the inheritance. However, it may be necessary to protect property, maintain, care for, and perform other factual or legal actions to maintain it in good condition.

Also in this article the special way of protection of hereditary property is considered, namely it is a question of management of hereditary property. Its peculiarity is determined by the object and consists in the obligatory combi-

nation of two purposes – to ensure the preservation of the inherited property transferred to the management and to make a profit from the management of such property.

Measures for the protection of hereditary property include any measures aimed at maintaining this property in good condition. This includes not only compiling a description of inherited property, assessing the inheritance, notifying the competent authorities of the presence of inherited property with a special legal status, storage of this property, as well as calling all persons who will be involved in the inheritance.

Emphasis is also placed on the protection of hereditary property. The protection of inherited property continues until the moment of acceptance of the inheritance by the heirs, and if it is not accepted – until the expiration of the term, such conditions are established by the civil legislation of Ukraine.

Key words: *inheritance, will, acceptance of inheritance, testator, heir, inheritance, discovery of inheritance, hereditary mass, testator, discovery of inheritance.*

Факт смерті є підставою для відкриття спадщини та зумовлює «перехід прав та обов'язків від фізичної особи, яка померла (спадкодавця), до інших осіб (спадкоємців)» (ст. 1216 ЦК України). Це означає, що законодавче регулювання спадкових відносин, повинно забезпечувати не тільки реалізацію права на спадкування, але й гарантувати механізм збереження спадкової маси для спадкоємців. Однією із таких юридичних конструкцій, що закріплена законодавцем в ЦК України, є такий спеціальний інститут спадкового права, як інститут «охорони спадкового майна» (ст. 1283 ЦК України) [1, с. 49].

Важливе значення має інститут охорони спадкових прав, який дає можливість відповідно до чинного законодавства забезпечити захист прав та інтересів суб'єктів спадкового права. Слід зазначити, що є два основні способи охорони спадкових прав: позасудовими (нотаріальними) та судовий. Зокрема, нотаріальні контори за місцем відкриття спадщини, а у відповідній місцевості, де немає нотаріуса – відповідні органи місцевого самоврядування, можуть вживати заходів з охорони спадкового майна та управління спадковим майном, про які було зазначено.

Охорона спадкового майна здійснюється в інтересах спадкоємців, відказоодержувачів та кредиторів спадкодавця з метою збереження його до прийняття спадщини спадкоємцями. Охорона спадкового майна триває до закінчення строку, встановленого для прийняття спадщини [2, с. 16].

Важливим способом охорони спадкових прав є звернення до суду. Зокрема, Конституція України у ст. 55 зазначає, що права та свободи людини і громадянина захищаються судом. Відповідно до п. 3 Постанови Пленуму ВСУ «Про практику розгляду судами України справ про спадкування» від 24 червня 1983 р. № 4 у порядку позовного провадження розглядаються заяви

по спрах про спадкове майно, в тому числі заяви про продовження строку прийняття спадщини; в порядку окремого провадження розглядаються скарги на нотаріальні дії або відмову в їх вчиненні, заяви про встановлення факту прийняття спадщини, факту належності заповіту, перебування на утриманні, якщо при цьому немає спору про спадщину.

Систему дій щодо охорони спадкового майна можна охарактеризувати як генеральний комплексний інститут, який включає до свого складу такі субінститути: опис спадкового майна, доручення щодо охорони спадкового майна, договір зберігання та договір довірчого управління спадковим майном, охорону обмежено оборотоздатних речей тощо [3, с. 112].

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів. Нотаріус за місцем відкриття спадщини за заявою заінтересованих осіб або з власної ініціативи вживає заходів щодо охорони спадкового майна.

Нотаріус, який одержав від спадкоємців повідомлення про відкриття спадщини, зобов'язаний повідомити про це спадкоємців, місце проживання або роботи яких йому відоме. Нотаріус може також зробити виклик спадкоємців шляхом публічного оголошення або повідомлення про це у пресі. У разі призначення спадкодавцем виконавця заповіту заходи щодо повідомлення спадкоємців про відкриття спадщини вживаються виконавцем заповіту.

Завдяки охоронній функції відбувається перехід найбільш значущих суспільних інтересів і потреб на рівень охорони та захисту прав і свобод суб'єктів правових відносин, забезпечення правових вимог, а також реалізація від-

повідних приписів у правовій поведінці. Саме у цій функції об'єднуються інструментальна цінність, соціальна справедливість, соціальна ефективність, адже вона визначається ступенем охорони національних інтересів, правового порядку, узгодженого скоординованого впливу на пріоритетні правові сфери, які й забезпечують захист прав і свобод громадян [4, с. 104].

Охорона спадкового майна триває до прийняття спадщини спадкоємцями, а якщо її не прийнято – до закінчення строку, встановленого цивільним законодавством України для прийняття спадщини. Охорона спадкового майна може тривати після спливу шести місяців з дня відкриття спадщини, якщо до нотаріуса надійде заява про згоду на прийняття спадщини від осіб, для яких право спадкування виникає у разі неприйняття спадщини іншими спадкоємцями, на підставі частини третьої статті 1270 Цивільного кодексу України і якщо до спливу встановленого законом шестимісячного строку для прийняття спадщини лишилося менше трьох місяців [5, с. 216].

На підставі заяви заінтересованої особи про відкриття спадщини та договору на управління спадщиною нотаріус заводить спадкову справу.

Заходи охорони спадкового майна припиняє нотаріус або посадова особа органу місцевого самоврядування, які їх вживали. Про припинення охорони спадкового майна нотаріус за місцем відкриття спадщини попередньо повідомляє спадкоємців та виконавця заповіту. З припиненням заходів до охорони спадкового майна повноваження виконавця заповіту тривають до повного здійснення волі спадкодавця, яка виражена в заповіті.

Нотаріус до закінчення строку про прийняття спадщини може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі) на покриття витрат з догляду за спадкодавцем під час його хвороби, а також на його поховання; на утримання осіб, які перебували на утриманні спадкодавця; витрат, пов'язаних з повідомленням спадкоємців про відкриття спадщини; інших витрат, викликаних обставинами, які мають істотне значення.

В подібних випадках нотаріус або орган місцевого самоврядування за місцем відкриття спадщини укладає договір на управління спадщиною з третьою особою. Як свідчить аналіз

п. 9 Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України такий договір може бути укладений лише за наявності наступних умов [6]:

1) відсутності спадкоємців або виконавця заповіту. За наявності хоча б одного спадкоємця або виконавця заповіту вони здійснюють управління самостійно або шляхом оформлення договірних відносин з управителем спадщиною;

2) подання заяви особою, що заінтересована у вжитті заходів щодо управління спадщиною.

Після виявлення спадкового майна й складення його опису воно передається на зберігання спадкоємцям або іншим особам. Якщо до складу спадщини входить майно, яке потребує управління (жилий будинок, квартира, худоба тощо), а також якщо кредиторами померлого було пред'явлено позов до того, як спадщину було прийнято спадкоємцями, нотаріальна контора призначає хранителя майна, а в населених пунктах, у яких немає нотаріальної контори, відповідна рада призначає над цим майном опікуна згідно зі ст. 559 ЦК України, ч. 2 ст. 61 Закону України «Про нотаріат». При цьому відповідно до ст. 62 Закону України «Про нотаріат» хранителі, опікуни та інші особи, яким передано на зберігання спадкове майно, якщо вони не є спадкоємцями, мають право отримати від спадкоємців винагороду за зберігання спадкового майна в розмірі, передбаченому чинним законодавством України. Вказані особи також мають право на відшкодування необхідних витрат щодо зберігання й управління спадковим майном за вирахуванням фактично одержаної вигоди від використання цього майна [7, с. 96].

Слід зацентрувати увагу на законодавчому положенні про те, що обов'язковою умовою для укладення нотаріусом договору на управління спадщиною є відсутність спадкоємців або виконавця заповіту. Враховуючи відсутність законодавчого регулювання цього договору, а також відповідного повноваження нотаріуса у Законі «Про нотаріат» та Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України на сьогодні інститут управління спадщиною на підставі договору, що укладається нотаріусом, не застосовується.

Заходи щодо управління спадковим майном може здійснювати один із спадкоємців до явки інших. У такому випадку, за змістом ст. 62 Закону України «Про нотаріат» спадкоємець позбавляється права вимагати відшкодування витрат,

понесених ним у зв'язку з охороною та управлінням цим майном, а також права вимагати сплати винагороди за рахунок спадщини.

Договір на управління спадщиною – новий вид договору, що був невідомий раніше в юридичній практиці. Метою укладання цього договору є забезпечення збереження спадкового майна до прийняття спадщини спадкоємцями або до визнання спадщини відумерлою за рішенням суду [8, с. 18].

Із сутності вищевикладеного в статті, під час спадкування права та обов'язки переходять від спадкодавця до спадкоємця (спадкоємців). Цю процедуру має бути належним чином оформлено, що дасть можливість у повному обсязі захистити права та охоронювані законом інтереси спадкоємців.

Окрім Цивільного Кодексу України, питанням оформлення та охорони спадкових прав присвячено цілу низку нормативно-правових актів: Закон України «Про нотаріат», Постанова Кабінету міністрів України «Про порядок посвідчення заповітів і доручень, прирівнюваних до нотаріально посвідчених», накази Міністерства юстиції «Про затвердження Положення про єдиний реєстр заповітів та спадкових справ», «Про затвердження форм книги для реєстрації заповітів, прирівнюваних до нотаріально посвідчених, посвідчувальних написів на заповітах і дорученнях, прирівнюваних до нотаріально посвідчених, та зразків цих документів» тощо.

Отже, спадкові права оформляються шляхом видачі нотаріусом свідоцтва про право на спадщину, яке буває двох видів: свідоцтво про право на спадщину за законом та свідоцтво про право на спадщину за заповітом. Нотаріус, видаючи свідоцтво про право на спадщину за законом, перевіряє факт смерті спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, наявність підстав для закликання до спадкоємства за законом осіб, які подали заяву про видачу свідоцтва, та склад спадкового майна.

Видаючи свідоцтво про право на спадщину за заповітом, нотаріус перевіряє факт смерті спадкодавця, наявність заповіту, час і місце відкриття спадщини, склад спадкового майна. Нотаріус також перевіряє коло осіб, які мають право на обов'язкову частку в спадщині.

Якщо спадщина приймається кількома особами, то кожному із них видається свідоцтво із

зазначенням їх частки. Проте відсутність свідоцтва про право на спадщину не позбавляє спадкоємця права на спадщину. Однак ЦК зобов'язує спадкоємців звернутися за свідоцтвом про право на спадщину на нерухоме майно.

За загальним правилом, свідоцтво про право на спадщину видається після закінчення 6 місяців із часу відкриття спадщини. Якщо заповіт складено на користь зачатої, але ще не народженої дитини, свідоцтво може бути видано лише після народження дитини. До закінчення строку на прийняття спадщини нотаріус може видати спадкоємцеві дозвіл на одержання частини вкладу спадкодавця у банку (фінансовій установі), якщо це зумовлено обставинами, що мають істотне значення.

Цивільне законодавство передбачає державну реєстрацію права на спадщину в разі, якщо до спадкового майна входить нерухоме майно, – право власності спадкоємця на таке майно виникає з моменту державної реєстрації.

На практиці можуть бути випадки, коли необхідно внести зміни до свідоцтва про право на спадщину. Для цього має бути згода усіх спадкоємців, які прийняли спадщину, або відповідне рішення суду про внесення змін до свідоцтва.

Свідоцтво про право на спадщину може бути визнано недійсним за рішенням суду, якщо буде встановлено, що особа, якій воно видане, не мала права на спадкування, а також в інших випадках, передбачених законом.

Новелою у цивільному законодавстві є можливість укладення спадкового договору, який є специфічним засобом оформлення спадкових прав. Зокрема, за спадковим договором одна сторона (набувач) зобов'язується виконувати розпорядження другої сторони (відчужувача) і в разі його смерті набуває право власності на майно відчужувача. Спадковий договір укладається у письмовій формі та підлягає нотаріальному посвідченню. На майно, визначене в спадковому договорі, нотаріус, який його посвідчив, накладає заборону на відчуження. Після смерті відчужувача набувач за спадковим договором набуває право власності на майно, яке зазначено в договорі, та вправі отримати на це майно відповідний правовстановлюючий документ.

Вжиття заходів щодо охорони спадкового майна здійснюється нотаріусом після отримання документів, що підтверджують факт смерті

спадкодавця, час і місце відкриття спадщини, але не пізніше наступного дня з дати надходження таких документів.

На підтвердження факту смерті нотаріусу надається свідоцтво про смерть, з якого виготовляється копія та проставляється відмітка «згідно з оригіналом». Зазначена копія долучається до спадкової справи. У разі відсутності свідоцтва про смерть нотаріус робить запит до органу реєстрації актів цивільного стану для отримання копії актового запису про реєстрацію смерті

та повного витягу з Державного реєстру актів цивільного стану громадян щодо актового запису про смерть.

На підтвердження місця відкриття спадщини нотаріусу подається довідка житлово-експлуатаційної організації, правління житлово-будівельного кооперативу, відповідного органу місцевого самоврядування, будинкова книга з записом про місце проживання спадкодавця тощо. Якщо надати такі документи неможливо, нотаріус робить запит до адресного довідкового бюро.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Кравченко М. Г. Роль нотаріуса в захисті спадкових прав за законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету*. Серія: Юридичні науки. Видавничий дім «Гельветика». Випуск № 3. Том 1. 2015. С. 48-52.
2. Граніна І. В. Актуальні питання охорони спадкового майна виконавцем заповіту. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету*. Серія: Юриспруденція. № 7. 2014. С. 16-18.
3. Іванова К. Ю. Склад спадщини: Теоретичні та практичні проблеми визначення. *Порівняльно-аналітичне право*. № 5. 2015. С. 112.
4. Ковальський В.С. Охоронна функція права: *монографія*. Київ: Юрінком Інтер. 2010. С. 104.
5. Гончаренко В. О. Охорона спадкового майна. *Актуальні проблеми держави і права*. 2010. Випуск № 53. С. 216.
6. Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України. Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 р. № 296/5.
7. Мельник Ю. О. Правове регулювання механізму охорони спадкового майна. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. Серія Право. Випуск № 34. Том 1. 2015. С. 96-97.
8. Терехова О.О. Здійснення, охорона та захист суб'єктивних спадкових прав: автореферат дис....к.ю.н.: 12.00.03. Харківський національний університет внутрішніх справ. Харків. 2012. С. 18.